

ЯШИНЫМ

КИЇВСЬКИЙ СЛАВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

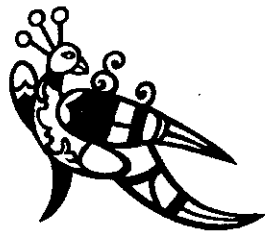
ВІСНИК

Київського інституту
"СЛОВ'ЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ"

Заснований у 1998 році

Випуск № 12
ІСТОРІЯ

КИЇВ - 2002

ISBN 966 - 7486 - 32 – X

Вісник Київського інституту «Слов'янський університет»/ КСУ.– К. 2002 – № 12
/Редкол.: Ю.М. Алексєєв (голов. ред.) та ін.– 2002 .– 298 с.– Укр., рос., фр.

Наукове видання містить найновіші розробки українських і зарубіжних дослідників у галузі всесвітньої історії та історії України.

Головний редактор

Алексєєв Ю.М., д-р. істор. наук, проф.

Редакційна колегія:

Т. В. Бовсунівська, д-р. філол. наук, проф. (заст. головн. ред.)
Л. Ф. Гайдуков, д-р. істор. наук, проф.
М. С. Герасимчук, д-р. екон. наук, проф.
В. Й. Голуб, д-р. істор. наук, проф.
Л. В. Губерський, д-р. філос. наук, проф., членкор. НАН України
А. К. Мартиненко, д-р. істор. наук, проф.
Р. М. Постоловський, канд. істор. наук, доц.
Н. Б. Рибак, канд. істор. наук (відповідальний секретар)
В. В. Різун, д-р. філол. наук, проф.
А. Г. Слюсаренко, д-р. істор. наук, проф.
І. А. Стоянов, д-р. філол. наук.
П. П. Толочко, д-р. істор. наук, проф., акад. НАН України
В. К. Черняк, д-р. екон. наук (заст. головн. ред.)
В. І. Яровий, д-р. істор. наук, проф.

---

*Рекомендовано до друку вченою радою
Київського інституту «Слов'янський університет»*

Видається за сприяння благодійного фонду «Слов'янська бесіда»

© Київський славістичний університет 2002

ISBN 966 - 7486 - 32 – X

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 10 листопада 1999 р. № 03-05/11 «Вісник» включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата історичних наук.
(Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 6.)

ЗМІСТ

<i>АЛЕКСЕЕВ Ю. Н.</i> ПАМ'ЯТИ Н. М. КРАВЧЕНКО.....	5
РОЗДІЛ I. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.....	7
<i>КРАВЧЕНКО н. м.</i> \ СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ СЛАВЯН ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ И ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ.....	7
<i>А Б А ШИН А Н. С.</i> ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ КУЛЬТУР ПОЛЕЙ ПОГРЕБЕНИЙ.....	18
<i>БОНДАРЕНКО Н. С.</i> «АНТЫ» МИХАИЛА БРАЙЧЕВСКОГО: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ РАРИТЕТ ИЛИ ОППОЗИЦИЯ СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ?.....	27
<i>БАКУМЕНКО О. Я.</i> РОЗВИТОК ПОГЛЯДІВ НА НЕП У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ В 1930-1991 РОКАХ.....	36
<i>ГОРБАЧ С. І.</i> УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА І ВАТИКАН (1945-1958 рр.).....	44
<i>ГОРТИКОВА М. В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ДОКТРИНАЛЬНИХ ОСНОВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	60
<i>ГЫНА А.</i> ОККУПАЦИЯ 1968 ГОДА И ФОРМЫ СОПРОТИВЛЕНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНО-ЧЕШСКОЙ ОБЛАСТИ.....	68
<i>КАЗАКОВ О. О.</i> ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У ДАВНЬОРУСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НА ПОЧАТКУ 80-х РОКІВ XV ст.....	83
<i>МАЛАЦАЙІ. В.</i> ФОРМУВАННЯ ГОЛОВНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ВИМОГ СЛОВАЦЬКОГО НАРОДУ В СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	96
<i>ШИЛОВА А. В.</i> ВИТОКИ, ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ КОСОВСЬКОЇ КРИЗИ.....	103
<i>ШУГАЄВА Л. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ТЕОЛОГІЧНОЇ ДОКТРИНИ ДУХОБОРІВ.....	ПЗ
<i>GUY BEDUELLE.</i> LE CATHOLICISME ROMAIN AU XX-e SIECLE	119
РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.....	125
<i>ВАСИЛЬЧУКВ. М.</i> НІМЕЦЬКА СПІЛЬНОТА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ - ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.....	125
<i>ГОНЧАРУК Н. С.</i> СВОЄ СВІТОГЛЯДНЕ БЕЗСМЕРТЯ ВОНИ ЧЕРПАЛИ З УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ДЖЕРЕЛ (ДО 155-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЗАСНУВАННЯ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА).....	137
<i>КОБЧЕНКО К. А.</i> ВИЩІ ЖІНОЧІ КУРСИ В КИЄВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	149

КУЗНЕЦЬ Т. В. УМАНСЬКИЙ КОЗАЦЬКИЙ ПОЛК: СТРУКТУРА, ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД.....	
МАРМАЗОВА Т. І. СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ МОТИВІВ ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ Н. МАХНА: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	
МОСКАЛЕНКО О. С УСНІ ПЕРЕКАЗИ ВИШАТИЧІВ У "ПОВІСТІ ВРЕМЕННИХЛІТ".....	
НАДТОКА Г. М. РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	
НАУЛКОВ. І. ЛИСТУВАННЯ Ф. К. ВОВКА (ВОЛКОВА) З РОСІЙСЬКИМИ ВЧЕНИМИ.....	
НАУЛКО В. І. ТРАДИЦІЙНА НАРОДНА КУЛЬТУРА ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	
НЕЛША Т. В. ФАСТІВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ МІСТА ТА РАЙОНУ.....	
ПАВКОА. І. КОНСЕРВАТИВНО-МОНАРХІЧНІ УГРУПОВАННЯ В НАДДНІПРЯНЩИНІ В 1900 - 1907 рр.....	
ПРИТУЛЯК П. УКРАЇНА ПІСЛЯ БРЕСТА: МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗНОСИН.....	
РЕМЕЗ М. М. НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ І СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.....	
РИБАКН. Б. АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ.....	
РОМАНЮК І. М. МЕРЕЖА ДОШКІЛЬНИХ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (1950-ті - перша половина 60-х років).....	
СТАРКОВ В. А. ТРАДИЦІЙНА ІГРОВА КУЛЬТУРА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: СПРОБА ПОЯСНЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ.....	
ЧИГОВСЬКА Л. Г. ФАСТІВСЬКИЙ ДОГОВІР ПРО ЗЛУКУ 1 ГРУДНЯ 1918 РОКУ (У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛІЗМУ).....	
ШЕМЕТА Ю. М. КИЇВСЬКИЙ ТА ЯРОСЛАВЛЬСЬКИЙ ПЕРІОДИ В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ М. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА(1857- 1875).....	
НАШІ АВТОРИ (короткі відомості)	

**РОЗВИТОК ПОГЛЯДІВ НА НЕП
У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ
в 1930-1991 роках**

Є чимало праць радянських істориків, присвячених різним аспектам нової економічної політики, написаних у різні роки з різних позицій¹.

Найближчий до непу проміжок часу, з початку 30-х до початку 50-х років, характеризується жорстким тиском сталінської тоталітарної диктатури на історичну науку в СРСР, що, зокрема, призводило або до спотвореного висвітлення в радянській історіографії реалій та досвіду 20-х років у душі апологетики сталінської політики, або до того, що дослідники просто уникали писати праці з даної проблематики. Щоправда, у квітні-травні 1930 року в Комуністичній академії та на сторінках журналу "Большевик" ще проходила наукова дискусія про непу і його хронологічні межі². Окремі її учасники обмежували період непу лише 1921-1925 роками, деякі інші намагалися довести, що здійснення непу було припинено до 1930 року. Переважна більшість стверджувала, що ленінський непу продовжується, що наступив новий етап у проведенні цієї політики, який дещо відрізняється від попередніх.

У 1938 році з виходом у світ "Краткого курса истории ВКП(б)" радянським історикам була остаточно нав'язана сталінська схема поглядів на радянську та дореволюційну історію, у т. ч. і на непу, за межі якої вони не могли виходити аж до другої половини 1950-х років. Навіть у колективній праці "СССР в период восстановления народного хозяйства (1921-1925 гг.)", що вийшла в 1955 році, у передмові зазначається: "В основу периодизации и структуры книги положена периодизация, данная в «Кратком курсе истории ВКП(б)»"³.

Ця сталінська схема поглядів на непу і радянську історію 20-30-х років у загальних рисах виглядала так: Ленін ще навесні 1918 року визначив шляхи соціалістичного будівництва та суть економічної політики партії і пролетарської держави у перехідний період від капіталізму до соціалізму⁴; жорсткий режим воєнного комунізму, створений в умовах війни та блокади, був політикою вимушеною, надзвичайною⁵; партія знову повернулася до визначеної Ленінін у 1918 році політики лише після закінчення війни й інтервенції⁶; X з'їзд прийняв найважливіше рішення про перехід від продрозкладки до продподатку, про перехід до непу, названого так, на відміну від політики "воєнного комунізму"⁷; "Нэп есть особая политика пролетарского государства, рассчитанная на допущение капитализма, при наличии командных высот в руках пролетарского государства, рассчитанная на борьбу элементов капиталистических и социалистических, рассчитанная на возрастание роли социалистических элементов в ущерб элементам капиталистическим, рассчитанная на победу со-

циалистических элементов над капиталистическими элементами, рассчитанная на уничтожение классов, на постройку фундамента социалистической экономики"⁸; Компартия, озброєна лєнінським планом побудови соціалізму в СРСР, під проводом Сталіна поетапно здійснювала цей план - відродила зруйноване в імперіалістичній і громадянській війнах господарство, провела індустріалізацію, колективізацію сільського господарства, культурну революцію; неп був розрахований на повну перемогу соціалістичних форм господарства і ця мета була здійснена вже до XVII з'їзду партії⁹; "враги большевизма, антипартийные элементы в рядах ВКП (б) на всем протяжении этого периода вели отчаянную борьбу против ленинской партии. Во главе этих антипартийных элементов стоял Троцкий. Его сподручными в этой борьбе были Каменев, Зиновьев, Бухарин... Партия сплотилась под ленинским знаменем вокруг своего ЦК, вокруг товарища Сталина и нанесла поражение троцкистам..."¹⁰; "В лице троцкистов, зиновьевцев фашизм приобрел верных слуг, идущих на шпионаж, вредительство, террор и диверсии... Советская власть твердой рукой карает этих выродков человеческого рода и беспощадно расправляется с ними как с врагами народа и изменниками Родины"¹¹.

Отже, відходити від цієї схеми радянські історики за тих часів, ясна річ, не могли, інакше їм загрозувала «тверда рука» як «ворогам народу». Більш того, радянські історики 30-50-х років були приречені не тільки повторювати слова Сталіна, але і доводити їх повну відповідність лєнінському вченню про неп, лєнінському плану побудови соціалізму.

З середини 50-х років почався новий етап у радянській історіографії непу, який продовжувався до середини 80-х і характеризується відродженням інтересу дослідників до історичного досвіду непу.

У цей час виходять великі праці Генкєної Е. Б., Берхіна І. Б., Тріфонова І. Я., Трапєзнікова С. П., Полякова Ю. А. Тошо. У працях цих істориків використаний багатий фактичний матеріал, який розкриває цілий ряд аспектів непу, але трактування цього матеріалу та висновки, зроблені на його основі, багато в чому явно знаходяться у полоні офіційних ідеологічних догм того часу. Відверта апологетика КПРС та її політики у цих працях, їхня заідеологізованість завдають серйозної шкоди їхній науковості, але, все ж таки, повністю її не перекреслюють. Те, що ці праці є певним внеском в історичну науку, заперечувати не можна.

Так само можна охарактеризувати і праці з "непівської" проблематики, опубліковані в 50-80-ті роки у нас в Україні¹².

Найбільш загальна схема поглядів на неп у працях радянських істориків, опублікованих у 60-х - середині 80-х років така: Лєнін глибоко науково обґрунтував політику пролетарської держави на весь перехідний від капіталізму до соціалізму період, виробив нову економічну політику, розраховану на перемогу соціалізму¹³; червоногвардійська атака на капітал, політика весни 1918 року, воєнний комунізм, неп - це етапи дещо відмінні за тактикою, методами, але в межах єдиної, нерозривної лєнінської економічної політики перехідного від капіталізму до соціалізму

періоду; політика весни 1918 року багато в чому визначила наперед неп; "воєнний комунізм" був політикою вимушеною, надзвичайною, але, разом з тим, він був спробою безпосереднього переходу до комуністичного виробництва та розподілу; перехід від політики "воєнного комунізму" до непу був викликаний необхідністю зміцнення союзу робітничого класу з трудящим селянством, але неп не був тимчасовим тактичним маневром; неп - це тривала, багатогранна політика, яка забезпечила конкретно-історичне втілення ленінського плану побудови соціалізму, яка була спрямована на подолання руїни, на створення фундаменту соціалістичної економіки, на розвиток великої промисловості, на створення економічних зв'язків між містом і селом, на зміцнення союзу робітничого класу та селянства, на витіснення капіталістичних елементів, на перемогу соціалізму; неп охопив великий хронологічний період, пройшов ряд етапів, під час здійснення непу змінювались історичні обставини, змінювались конкретні завдання, їхнє співвідношення; неп містив у собі й відступ, і перегрупування сил, і наступ; радянський народ під проводом компартії шляхом здійснення непу поетапно втілював у життя ленінський план побудови соціалізму в СРСР - відбудував господарство країни, потім здійснив його соціалістичну реконструкцію, індустріалізацію, колективізацію сільського господарства та культурну революцію; з перемогою соціалізму та закінченням перехідного періоду неп вичерпав себе; у середині 30-х років, коли неп закінчився, СРСР був могутньою державою з першокласною промисловістю, високорозвиненим механізованим сільським господарством; здійснення ленінського плану ускладнювалось "атаками на партію" опозиціонерів - Троцького, Каменева, Зинов'єва, Бухаріна тощо, які не зрозуміли ленінських ідей, але партія згуртувалася навколо ЦК і відстояла ленінську лінію; видатну роль у боротьбі з опозиціями зіграв Сталін, який потім переоцінив свої заслуги та зробив ряд помилок, у т.ч. висунув тезу про загострення класової боротьби в міру просування до соціалізму, що призвело до деяких перегинів та необґрунтованих репресій 30-х років.

Щоправда, інколи окремі дослідники робили спроби переглянути цю офіційну схему, цілий ряд положень якої явно суперечив дійсності. Однак такі спроби були за тих часів приречені на невдачу. Авторам, які робили спробу обмежити неп "рамками відбудовчого періоду та самим початком реконструктивного періоду (до 1930 р.)"¹⁵, давалася чітка відповідь: "Немає двох економічних політик перехідного періоду - спочатку неп, а потім ще якась інша економічна політика побудови соціалізму. Є єдина економічна політика, яка охоплює весь перехідний від капіталізму до соціалізму період. У силу умов вона була введена у нас з 1921 р. - після вимушеної політики "воєнного комунізму".¹⁵

У 70-80-ті роки одними з провідних радянських фахівців з історії нової економічної політики стають Данілов В. П., Дмитренко В. П., Лельчук В. С., які продовжували розробляти цю проблему й на початку 90-х років. Їхні праці¹⁶ слугують яскравою ілюстрацією складного процесу переосмислення поглядів на історію непу, які здавалися незаперечними у

радянській історичній науці. Ще у середині 80-х років ці дослідники дотримувались в основному загальноновизнаної тоді схеми поглядів, а вже на межі 80-х - 90-х років вони стали висувати якісно нові ідеї щодо історії непу.

У зв'язку з перебудовою в СРСР наприкінці 80-х років суспільний інтерес до непу сильно зростає. З'являється велика кількість газетних і журнальних статей, присвячених історії непу, її урокам і зв'язкам із сучасністю. Однак, у той період явно простежується тенденція використання модної "непівської" тематики для апологетики позицій тих або інших політичних сил. У ряді публікацій зустрічається й ідеалізація непу, і спроби механічного переносу "непівських рецептів" для лікування "хвороб" часів перебудови без урахування різниці конкретних історичних умов межі 80-90-х та 20-х років.

"Нова економічна політика стала улюбленицею перебудови, в ній нерідко вбачають свого роду провідну зорю. Однак, питома вага наукових публікацій дуже мала, НЕП стала полігоном дилетантизму. Існує суспільна потреба в науковому осмисленні її історичного досвіду", - відзначив чл.-кор АН СРСР Ю. О. Поляков, відкриваючи Всесоюзну наукову конференцію, яка відбулася 27-28 листопада 1990 року у Москві¹⁷.

Наприкінці 80-х - на початку 90-х років був опублікований цілий ряд наукових праць радянських істориків¹⁸, в яких наводився та був проаналізований невідомий раніше для широкого загалу фактичний матеріал стосовно становлення та розвитку концепції непу, запровадження, здійснення та згортання непу на практиці.

У цей час певний внесок у розробку деяких аспектів історії непу зробили у своїх докторських дисертаціях українські дослідники Бут А. Н. і Диланян А. А.¹⁹, а також у свої монографіях такі українські науковці, як Даниленко В. Н., Касьянов Г. В., Калініченко В. В., Кульчицький С. В., Лях С. Р., Сургай Г. І.²⁰

На основі аналізу багатьох архівних документів, опублікованих джерел, матеріалів періодики розкриваються тенденції економічного та політичного розвитку радянської країни (у т. ч. УСРР) у період непу в глибокозмістовних статтях: Хорошуна Б. І. "Неп і вирішення продовольчої проблеми", Онипко Т. В. "Створення масової споживчої кооперації України у відбудовчий період", Дорошенка М. С. "З досвіду формування керівних кадрів промисловості на Україні в 1926-1929 рр.", Атояна О. М. та Горбаня Ю. А. "Наукова література 20-х років як джерело вивчення досвіду кооперативного руху на Україні в початковий період непу", опублікованих у випуску 170 збірника "Наукові праці з питань політичної історії"²¹. Привертають увагу і статті Безотосного М. Т., Ганжі О. Л., Мовчана О. М. в Українському історичному журналі, які висвітлюють деякі аспекти з історії непу в Україні²².

Аналіз радянської історіографії непу дозволяє побачити якісну різницю між поглядами на неп як у працях межі 80-90-х років і попередніх часів, так і між публікаціями кінця 80-х і початку 90-х років.

Попри плюралізм думок дослідників наприкінці 80-х років у радянській історіографії панувала схема поглядів на неп, яка багато в чому розходилася зі схемою 60-х - середини 80-х років: Ленін у 1918-1923 роках поетапно розробив план побудови соціалізму в СРСР, важливою складовою якого була ленінська концепція непу; цей ленінський план на десятиліття вперед передбачав якщо не все, то майже все, і потрібно було тільки правильно зрозуміти та втілити його в життя; однак, компартія не повністю усвідомила та виконала "заповіти вождя", зокрема, "політичний заповіт"; унаслідок цього неп - ленінська модель ринкового кооперативного соціалізму, який у 20-ті роки досить успішно здійснювався, наприкінці 20-х років був свавільно згорнутий згори ультралівими догматиками; індустріалізацію здійснили і значними, невиправданими витратами, селянство примусово було загнано у колгоспи, це підірвало вітчизняне господарство, суспільство у культурному плані деградувало, утвердилася адміністративно-командна система, яка продовжувала суттєву деформацію ленінської моделі соціалізму; головний винуватець цього - Сталін, який насправді був "першим троцькістом" (Троцький зображується як апологет адміністративних, військово-командних методів керівництва народним господарством); "ленінська гвардія" - М. І. Бухарін, О. І. Ріков, Г. Е. Зінов'єв, Л. Б. Каменів - помилилася, не послухавшись В. І. Леніна та не усунувши Сталіна з посади генсека; Сталін зміцнив свої позиції та попри героїчний опір (особливо видатну роль зіграв Бухарін) згорнув неп, нав'язав партії та країні свою особисту диктатуру, щоб зламати опір здорових сил партії, підніс репресії у ранг перманентної державної політики²³.

На початку 90-х років плюралізм поглядів на історію непу ще більше зростає. Сам термін "неп" по-різному визначається та по суті ним позначають якісно різні явища історичної дійсності. Під непом розуміють: її економічну політику партії більшовиків, обумовлену інтересами утримання та зміцнення її монополії на владу в умовах, які склалися після громадянської війни; і гнучкість та поміркованість у здійсненні більшовиками своєї партійної соціально-політичної доктрини будівництва соціалізму в радянських республіках, з урахуванням переважання дрібного одноосібного селянського господарства в них і "затримки" світової пролетарської соціалістичної революції; і систему управління та ведення господарства, яка склалася в 20-ті роки та поєднувала адміністративно-командні й ринкові методи; і самі ринкові методи, які застосовувалися владою при веденні народного господарства у 20-ті роки; і реальна багатокладна економіка 20-х років; і навіть суспільний лад радянських республік і СРСР у 20-ті роки. Такий плюралізм визначень непу явно вносив плутанину в наукові дослідження.

Поряд з поглядами на неп, виробленими у попередні періоди, в 1990-1991 роках в окремих радянських дослідників з'являються принципово нові ідеї стосовно історії непу. Так, у своїй доповіді на Всесоюзній науковій конференції "Россия нэповская: политика, экономика, культура", яка

відбулася 25-27 червня 1991 року в Академічному містечку Новосибірська. В. С. Лельчук (Інститут історії СРСР АН СРСР) виділив в якості центральної для непу проблему "протиборства ідеології та економіки" та висловив думку, що задум непу в принципі не вдався, оскільки непу як системи фактично не було. "Мы ведь так и не стали индустриальной державой. Даже в 1940 г. сельское хозяйство страны давало в национальный доход больше, чем промышленность. Практически уже с 1923 г., едва объявив переход к новой экономической политике, едва обмолвившись, что это «всерьез и надолго», партийная и государственная власть, формирующая реальный политический режим советской державы, начала губить нэп. Частника душили в городе и деревне, на него была направлена вся советская пресса, в общественном сознании усиленно формировался негативный образ нэпмана как классового врага. Россия 20-х годов не стала Россией нэповской..."²⁴.

Практично вперше в радянській історіографії Лельчук В. С. дезавуюючи версію про "ленінський план" здійснення непу, про односібну розробку та висування В. І. Леніним його основ, звернув увагу на програмні документи та виступи есерів і меншовиків, які пропонували ще у 1919-1920 роках замінити продрозкладку продродатком, підтримку та розвиток принципу багатуокладності в економіці.

¹ Покровский С. А. О нэпе и новом этапе. - Л., 1930; Нэп и основные этапы его развития: Сб. ст. - Саратов, 1931; Генкина Э. Б. Переход Советского государства к новой экономической политике (1921-1922 гг.). - М., 1954; Берхин И. Б. Ленинский план построения социализма. - М., 1960; Трифонов И. Я. Очерки истории классовой борьбы в СССР в годы нэпа. - М., 1960; Поляков Ю. А. Переход к нэпу и советское крестьянство. - М., 1967; Дмитренко В. П. Торговая политика Советского государства после перехода к нэпу. 1921-1924 гг. - М., 1971; Каторгин И. И. Исторический опыт КПСС по осуществлению новой экономической политики (1921-1925). - М., 1971; Исторический опыт КПСС в осуществлении новой экономической политики. - М., 1972; Поляков Ю. А., Дмитренко В. П., Щербань И. В. Новая экономическая политика. Разработка и осуществление. - М., 1982; Экономическая политика советского государства в переходный период от капитализма к социализму. - М., 1986 та інші.

² Большевик. - 1930. - № № 5, 7, 8, 9, 10.

³ СССР в период восстановления народного хозяйства (1921-1925 гг.) / Под ред. А. П. Кучкина (гл. ред.), Ю. А. Полякова, С. И. Якубовской. - М., 1955. - С. 5.

⁴ Там само. - С. 52.

⁵ История Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Краткий курс. - М., 1945. - С. 240.

⁶ СССР в период восстановления народного хозяйства (1921-1925 гг.) / Под ред. А. П. Кучкина (гл. ред.), Ю. А. Полякова, С. И. Якубовской. - М., 1955. - С. 53.

⁷ История Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Краткий курс. - М., 1945. - С. 244.

⁸ Сталин И. В. Речь на XIV съезде ВКП(б) // Сочинения. - М., 1953. - Т. 7. - С. 364.

⁹ История Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Краткий курс. - М., 1945. - С. 306.

¹⁰ Там само. - С. 266.

¹⁵ Там само. - С. 286-287.

¹² Кучер О. О. Борьба работников Украины за восстановление промышленности после гражданской войны. - Х., 1959; Черненко М. В. Борьба Коммунистической партии за восстановление промышленности и консолидацию рабочего класса Украины в 1921-1925 гг. - К., 1959; Шиян К. Борьба рабочего класса за восстановление промышленности в 1921-1925 гг. - К., 1959; Бакуменко П. И. Украинская РСР в период восстановления народного хозяйства (1921-1925 гг.). - К., 1960; Дибенко Г. Д. Рабочий класс Украины в годы восстановления народного хозяйства (1921-1925). - К., 1962; Самойлов В. М. Коммунистическая партия Украины в борьбе за восстановление народного хозяйства (1921-1925). - К., 1963; Слуцкий О. Б. Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента социалистической экономики. - К., 1963; Лобурець В. С. Формирование кадров радянского рабочего класса Украины (1921-1932). - Х., 1974; Мигаль Б. К. Зміщення аграрної політики на Україні у відбудовчий період (1921-1929). - К., 1974; Історія робітничого класу Української РСР. - К., 1967. - Т. 2; Історія селянства Української РСР. - К., 1967. - Т. 2; Розвиток народного господарства Української РСР. 1917-1967. - К., 1967; Історія держави і права Української РСР. - К., 1967. - Т. 1; Історія Української РСР: У 10 кн. - К., 1977. - Т. 6. - Ч. 1 (Українська РСР у період відбудови народного господарства (1921-1925)).

¹³ Програма КПСС. - М., 1972. - С. 13.

¹⁴ Див. историческое значение новой экономической политики (в связи с 50-летием перехода к нэпу). Всесоюзная сессия. Материалы обсуждений. - Вып.1.- М., 1971. - С. 25, 27, 78, 94.

¹⁵ Атлас М.С. Сущность нала и его место в ленинском плане построения социализма // Ленинское учение о нэпе и его международное значение. - М., 1973.

¹⁶ Данилов В. П. Советская до колхозная деревня: социальная структура, социальные отношения. - М., 1979; Данилов В. П. 20-е годы: нэп и борьба альтернатив // Историки спорят. 13 бесед. - М., 1989. - С. 122-137; Данилов В. П. Аграрная политика РКП(б) - ВКП(б) в 20-х - 30-х годах // Коммунист. - 1990. - № 16. - С. 90; Данилов В. П. Коллективизация советского хозяйства в СССР // История СССР. - 1990. - № 5. - С. 7-30; Дмитренко В. П. Переход к новой экономической политике (к 65-летию X съезда РКП(б)). - М., 1986; Дмитренко В. П. Советская экономическая политика в первые годы пролетарской диктатуры: проблемы регулирования рыночных отношений. - М., 1986; Дмитренко В. П. Сущность нэпа диалектика его развития // Историки спорят. 13 бесед. - М., 1989. - С. 136-151; Дмитренко В. П. «Военный коммунизм», нэп... // История СССР. - 1990. - № 3. - С. 3-26; Лельчук В. С. Выбор путей и метод строительства социализма // Историки спорят. 13 бесед. - М., 1989. - С. 151-152; Лельчук В. С. 1926-1940 годы: завершенная индустриализация или промышленный рывок? // История СССР. - 1990. - № 4. - С. 3-25.

¹⁷ Лихолобова Г. З. Всесоюзная научная конференция "Нэп - идеи, практика, уроки" // Украинский исторический журнал. - 1991. - № 4. - С. 150.

¹⁸ Горинев М. М. Нэп: поиски путей развития. - М., 1990; Горинев М. М., Цакунов С. В. Ленинская концепция нэпа: становление и развитие // Вопросы истории. - 1990. - № 4; Горинев М. М. Советская страна в конце 20-х - начале 30-х годов // Вопросы истории. - 1990. - № 11; Исаев И. А. Переходная экономика нэпа // История СССР. - 1990. - № 3; Секушин В. И. Отторжение: нэп и командно-административная система. - Л., 1990; Голанд Ю. М. Кризисы, разрушившие нэп. - М., 1991; Нэп и хозяйственный расчет. - М., 1991; Касьяненко В. П. Нэп и акционерное предпринимательство в СССР. - М., 1991.

¹⁹ Бут А. Н. Организация управления промышленностью Украины в 1921-1941 гг.: Автореф. дис... докт. истор. наук. - К., 1991; Диланян А. А. Ринкові відносини в

теорії і практиці більшовицької партії в умовах непу: А втор еф. дис.... докт. истор. наук. - К., 1992.

²⁰ Лях С. Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу. - К., 1990; Даниленко В. Н., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20-30 роки. - К., 1991; Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929). - Х., 1991; Сургай Г. І. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс. - К., 1991.

¹ Наукові праці з питань політичної історії- Вип. 170. Уроки непу і сучасна економічна політика. - К., 1991.

²² Ганжа О. І. Державне регулювання соціально-економічних відносин на селі в умовах непу // Український історичний журнал. - 1990. - № 10; Мовчан О. М. Голод 1921-1923 рр. на Україні // Український історичний журнал. - 1990. - № 10-12; Безотосня М. Т. Легка промисловість України (1919-1925) // Український історичний журнал. - 1991. - № 1.

²³ Горинов М. М. Неп: поиски путей развития. - М., 1990. - С. 4-5.

²⁴ Отечественная история. - 1992. - № 3. - С. 216.

Еакуменко А. Я. Развитие взглядов на нэп в советской историографии в 1930-1991 годы.

В статье рассматривается изменение господствовавших на протяжении 1930 - 1991 гг. в работах советских историков взглядов на проводившуюся в 20-е годы XX ст. в СССР новую экономическую политику (нэп).

Alexander Bakumenko. The evolution of views at the NEP in soviet historiography, 1930 - 1991 years.

The article deals with the analysis of the changing views of soviet historians on the problem of the New Economic Politics (NEP) held in 1920th.

Отримано редакцією 14 грудня 2001